06/01/2020

Η χρονική «στιγμή» της θεοφάνειας

/ Γνώμες

Γεώργιος Πατρώνος, Ομότιμος Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Οι Ευαγγελιστές Ματθαίος και Μάρκος τοποθετούν «χρονικά» την κάθοδο του Αγίου Πνεύματος αμέσως μετά την έξοδο του Ιησού από τα νερά του Ιορδάνη και σε άμεση σχέση με τη βάπτιση. Ο Λουκάς διαφοροποιείται κάπως στο σημείο αυτό και τοποθετεί το «ανεωχθήναι τον ουρανόν και καταβήναι το Πνεύμα το Άγιον... επ' αυτόν» (Λουκ. 3,21-22) «λίγο αργότερα» και μετά το πέρας της βάπτισης. Βέβαια δεν φαίνεται να το θεωρεί σαν ξεχωριστό γεγονός, όπως ισχυρίζονται πολλοί, για να τονισθεί δήθεν κάποια διάρκεια μεταξύ βαπτίσματος και «χρίσματος». Μας λέει συγκεκριμένα, ότι ο Ιησούς αμέσως μετά τη βάπτιση, ή και κατά τη βάπτιση άρχισε να προσεύχεται, και τότε ακριβώς συνέβη η «κάθοδος» του Πνεύματος (Λουκ. 3,21). Κατά τον Λουκά, επομένως, έχουμε το μεγάλο

αποκαλυπτικό γεγονός και την πρώτη θεοφάνεια της Καινής Διαθήκης αμέσως μετά τη βάπτιση και σε σχέση πάντοτε με τη βάπτιση και μάλιστα σε ώρα «προσευχής». Τότε έρχεται και η ουράνια επιβεβαίωση, ότι «ούτος έστιν ο υιός ο αγαπητός» (Ματθ. 3,17· Μάρκ. 1.11· Λουκ. 3,22) και «ο υιός του Θεού» (Ιωάν. 1,34).

Η εκδοχή για κάποια «διάκριση» των γεγονότων στον Λουκά, θεωρείται ως η πιθανότερη στους περισσότερους μελετητές, ιδιαίτερα σ' εκείνους που πιστεύουν ότι το συγκεκριμένο γεγονός της θεοφάνειας πρέπει να έγινε αντιληπτό μόνο από τους δύο πρωταγωνιστές της ιστορίας αυτής, τον Ιησού και τον Ιωάννη, και όχι από όλον τον παρευρισκόμενο την ώρα εκείνη λαό. Το ότι και ο Βαπτιστής αντελή-φθη το γεγονός αυτό δεν υπάρχει αμφιβολία. Το μαρτυρεί ο ίδιος προσωπικά και μας το βεβαιώνει και το Δ΄ Ευαγγέλιο: «Και εμαρτύρησεν Ιωάννης λέγων· ότι τεθέαμαι το Πνεύμα καταβαίνον ως περιστεράν εξ ουρανού, και έμεινεν επ' αυτόν» (Ιωαν. 1,32). Βέβαια, σχετικά με το αν είδε ο παρευρισκόμενος λαός όλα αυτά τα συμβαίνοντα θαυμαστά γεγονότα ή αν έμειναν εντελώς αμέτοχοι οι πιο πολλοί, οι απόψεις πολλών σύγχρονων ερμηνευτών διίστανται.

Η αρχαία, όμως, ερμηνευτική παράδοση, καθώς και η αντίστοιχη εκκλησιαστική και λειτουργική εικονογραφία, δέχονται το γεγονός της θεοφάνειας αυτής να συμβαίνει τη στιγμή της βάπτισης και όχι μετά, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω. Και μάλιστα να γίνεται αντιληπτό από όλους τους παρόντες και από το λαό τον ίδιο. Η υπογράμμιση από τον Ευαγγελιστή Ιωάννη, ότι ο Ιησούς με τα γεγονότα της ζωής του ήρθε «ίνα φανερωθή τω Ισραήλ» (Ιωάν. 1,31), δίνει μια σαφή εκκλησιολογική διάσταση στο γεγονός της βάπτισης και της «καθόδου» του Αγίου Πνεύματος. Η μεσσιανική ιδιότητα του Ιησού είναι φυσικό να μας οδηγήσει προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης, καθ' όσον προς το λαό αυτό ο Κύριος θα απευθύνει σε λίγο το κήρυγμά του και το σωτηριολογικό του έργο. Δεν είναι, επομένως, γεγονότα που συντελούνται «κεκλεισμένων των θυρών».

Εάν, πράγματι, το γεγονός της θεοφάνειας συνέβη «ανοιχτά» και δημόσια, τότε και για μας δεν απομένει άλλο παρά ο δρόμος της «εκκλησιολογικής» κατανόησης. Η «ιδιωτική» και προσωπική κατανόηση του θαύματος αυτού και κάθε θαυμαστού γεγονότος της ζωής του Ιησού έχει τους κινδύνους της αμφισβήτησης και του ιστορικού στοιχείου των γεγονότων. Πιστεύουμε δε, ότι η ερμηνεία αυτή δεν έρχεται σε αντίθεση προς την ευαγγελική παράδοση, τουλάχιστο όπως διατυπώνεται από τον Ευαγγελιστή Λουκά (Λουκ. 3,21-22).

Ο Ιησούς, κατά την ώρα της βάπτισής του, δεν είναι απίθανο και να προσευχόταν συγχρόνως. Η φράση του Λουκά, «του Ιησού βαπτισθέντος και προσευχομένου» (Λουκ. 3,2I), είναι ευκολότερο να εκ-ληφθεί ότι φανερώνει δύο ενέργειες μέσα στο

ίδιο γεγονός, παρά ως εκδηλώσεις δύο διάφορων μεταξύ τους γεγονότων, σε διαφορετικές μάλιστα χρονικές στιγμές. Η συνέχεια του κειμένου στο Ευαγγέλιο του Λουκά, περί του «ανεωχθήναι τον ούρανόν και καταβήναι το Πνεύμα το Άγιον» κατά τη διάρκεια της βάπτισης, πιθανώς και του Ιησού «προσευχομένου», συνηγορεί μάλλον προς την κατεύθυνση αυτή. Δεν πρόκειται, λοιπόν, εδώ για δύο διαφορετικά γεγονότα, της βάπτισης από τη μια και της προσευχής από την άλλη, αλλά για ένα που μας συνδέει οργανικά και με το μυστήριο του Βαπτίσματος, ως Μυστηρίου «ύδατος» αλλά και «πνεύματος» συγχρόνως.

Πάντως, το κεντρικό γεγονός της βάπτισης του Ιησού από τον Ιωάννη επισφραγίζεται με την κάθοδο του Άγιου Πνεύματος, σε ώρα προσδοκίας και προσευχής, ώρα «μυστηριακή» όπως θα λέγαμε σήμερα, οπότε έχουμε και την επιβεβαίωση και διακήρυξη από τον ίδιο τον ουράνιο Πατέρα για τη θεία υιότητα του απεσταλμένου του Χριστού. Η έλευση του Πνεύματος τη στιγμή εκείνη της βάπτισης επάνω στον Ιησού είναι μια πρόσθετη μεσσιανολογική απόδειξη, όχι μόνο για τον Ιωάννη και τούς μαθητές του αλλά και για το λαό.

Γνωρίζουμε δε ότι η «έκχυση» του Πνεύματος κατανοήθηκε εσχατολογικά και μεσσιανολογικά και από τους μεγάλους Προφήτες του παρελθόντος (βλ. Ησ. 11,2· 42,1· 61,1 κ.ά.). Αλλά και «εκκλησιολογικά» έχουμε εδώ ένα είδος προαγγελίας της Πεντηκοστής, αφού η κάθοδος του Αγίου Πνεύματος θα είναι για την Εκκλησία το βασικότερο γεγονός για την ίδια την «ίδρυσή» της και «σημείο» ένταξης σ’ αυτήν κάθε νέου μέλους με το μυστήριο του Βαπτίσματος (Πράξ. 1,5· 11,16 – Εφεσ. 5,25 εξ. Τίτ. 3,5 εξ.).

Η κάθοδος του Πνεύματος υπό μορφήν «περιστεράς»

Μια άλλη ερμηνευτική δυσκολία είναι κι εκείνη της «μορφής» με την οποία παρουσιάσθηκε το Άγιο Πνεύμα. Και τα τέσσερα Ευαγγέλια μιλούν εδώ με τη «συμβολική» γλώσσα της βιβλικής προτύπωσης, αναφέροντας την «περιστεράν» και χρησιμοποιώντας τους ρηματικούς τύπους «καταβαίνον» (Ματθ. 3, 16, Μάρκ. 1,10· Ιωάν. 1,32) ή «καταβήναι» (Λουκ. 3,21). Και ο μεν Ματθαίος συμπληρώνει την περιγραφή με τη διατύπωση «και ερχόμενον επ’ αυτόν», ο δε Ιωάννης με το «και έμεινεν επ’ αυτόν». Όλες δε οι διατυπώσεις αυτές, ασφαλώς υπονοούν κάποια πραγματική «κάθοδο» ενός αντικειμενικού «φαινομένου».

Οι Ευαγγελιστές όλοι είναι σαφείς στο σημείο αυτό, ότι δηλαδή το Άγιο Πνεύμα κατέρχεται «άνωθεν» και υπό μορφήν περιστεράς. Οι φράσεις «ωσεί περιστεράν» (Ματθ. 3,16), ή «ως περιστεράν» (Μάρκ. 1,10· Λουκ. 3,22) φανερώνουν δύο πράγματα: πρώτο, ότι εδώ έχουμε πραγματικό και όχι φανταστικό γεγονός και δεύτερο, ότι η «περιστερά» ανήκει στη βιβλική «συμβολική» γλώσσα και όχι στον

κόσμο των φαινομένων. Αυτό που «κατέρχεται» και «κάθεται» στην κεφαλή του Ιησού ομοιάζει με «περιστερά» («ωσεί περιστεράν») και δεν είναι μια πραγματική περιστερά του ζωικού κόσμου.

Αλλά, τί σημαίνει αυτή η συμβολική μορφή της «περιστεράς» και γιατί η φανέρωση του Πνεύματος περιγράφεται εδώ με τη μορφή αυτή; Αυτή η συμβολική και βιβλική «εικόνα» υποδήλωνε ταυτόχρονα και κάποια «σωματική» οντότητα; Τα ερωτήματα αυτά τίθενται εδώ εξαιτίας μιας επεξηγηματικής διατύπωσης που υπάρχει στην ευαγγελική διήγηση του Λουκά και που αναφέρει συγκεκριμένα την όντως περίεργη φράση: «και καταβήναι το Πνεύμα το Άγιον σωματικώ είδει ωσεί περιστεράν επ’ αυτόν» (Λουκ. 3,22). Πράγματι, με ποιά έννοια το Άγιο Πνεύμα κατέρχεται «σωματικώ είδει» και πώς μπορεί να κατανοηθεί η διατύπωση αυτή σήμερα από εμάς; Ενδιαφέρον παρουσιάζει να δούμε, πως αποδίδεται η φράση αυτή μεταφραστικά από τις διάφορες σύγχρονες μεταγλωττίσεις της Καινής Διαθήκης στη νεοελληνική και δημοτική γλώσσα.

Κατά χρονολογική σειρά έχουμε τις εξής βασικότερες νεοελληνικές μεταφράσεις, που αποδίδουν το σχετικό στίχο που μας ενδιαφέρει εδώ (Λουκ. 3,22) σχεδόν πανομοιότυπα: «και να καταβή επάνω του το Άγιο Πνεύμα, το οποίον ενεφανίσθη με σχήμα και είδος εξωτερικόν και σωματικόν, που ωμοίαζε προς περιστεράν, χωρίς όμως και να είναι πραγματική περιστερά» (Τρεμπέλας)· «και κατέβηκε το Πνεύμα το Άγιο με μορφήν εξωτερικήν και σωματικήν που έμοιαζε προς περι-στεράν» (Κολιτσάρας)· «και κατέβηκε το Πνεύμα το Άγιον επάνω του υπό σωματικήν μορφήν σαν περιστερά» (Βέλλας)· «και κατέβηκε σ’ αυτόν το Άγιο Πνεύμα με ορατή μορφή, σαν περιστέρι» (των «έξι»).

Το συμπέρασμα που βγαίνει από όλες αυτές τις μεταφραστικές προσπάθειες είναι, ότι η διατύπωση «σωματικώ είδει» έχει ως σκοπό να τονίσει κυρίως την «ορατή» και πραγματική ιστορική παρουσία του Αγίου Πνεύματος και όχι την κάθοδο κάποιας «σωματικής» και πραγματικής περιστεράς. Έτσι αναιρείται συγχρόνως και κάθε μυθική έννοια, προερχόμενη από οποιαδήποτε «πνευματοκρατική» ερμηνεία, όπως θέλησαν να δουν τη φράση αυτή πολλοί φιλελεύθεροι σύγχρονοι δυτικοί ερμηνευτές.

Βέβαια, πολλοί αρχαίοι αλλά και νεώτεροι ερμηνευτές και υπομνηματιστές έχουν συσχετίσει τη «σωματική» αυτή εμφάνιση του Αγίου Πνεύματος με το αιώνιο «σύμβολο της ειρήνης» που είναι η περιστερά, για να τονίσουν ιδιαίτερα, για λόγους καθαρά πνευματικούς, την πραγματοποίηση της συμφιλίωσης στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού όλης της ανθρωπότητας και την αναίρεση της «έχθρας» που υπήρχε μεταξύ ανθρώπου και Θεού. Η περίοδος της απάρνησης του θελήματος του Θεού και της αποστασίας του ανθρώπου που κατέληξε στον κατακλυσμό του Νώε

και την καταστροφή της ανθρωπότητας, έληξε με την εμφάνιση μιας περιστέρας. Και όπως η περιστερά τότε έφερε το καλό μήνυμα στον κόσμο της κιβωτού για τη σωτηρία (Γεν. 8,8-12), έτσι και τώρα μια άλλη «περιστερά» αναγγέλλει στον κόσμο των ανθρώπων τη σωτηρία και την έλευση στην ανθρωπότητα του λυτρωτή και σωτήρα Χριστού.

Η Εκκλησία, ως μια νέα κιβωτός, θα εκφράσει συγκεκριμένα στην ιστορία τη νέα συμφιλίωση ουρανού και γης, που άρχισε με τη σάρκωση του Λόγου και φανερώθηκε κατά τρόπο «ορατό» και «σωματικό» στο γεγονός της βάπτισης του Ιησού στα νερά του Ιορδάνη. Ο άγγελος στην έναρξη αυτής της ιστορίας και κατά τη στιγμή της γέννησης του Ιησού είχε αναγγείλει την κάθοδο «επί γης» της ειρήνης. Και τώρα η «περιστερά» έρχεται ως το «σύμβολο» της ειρήνης να επιβεβαιώσει την αλήθεια εκείνη και να αναγγείλει την έναρξη της νέας και εσχατολογικής εποχής του Αγίου Πνεύματος (βλ. Ιωήλ 2,28-32· Πράξ. 2,17-20). Η παρουσία του Αγίου Πνεύματος είναι η μεγάλη εγγύηση για την εγκαθίδρυση της ειρήνης στον κόσμο, με μια έννοια καθαρά σωτηριολογική αλλά και εσχατολογική. Ο Ιησούς Χριστός είναι ο κύριος φορέας αυτής της ειρήνης, με κέντρο αναφοράς την εσχατολογική πραγματικότητα της Βασιλείας του Θεού, που έρχεται με την παρουσία του να εγκαινιάσει στον παρόντα ιστορικό μας κόσμο.

Όλα αυτά είναι, ασφαλώς, τρόποι προσέγγισης και ερμηνείας ενός βιβλικού γεγονότος. Άλλους ικανοποιούν και άλλους ίσως όχι. Πιστεύουμε δε, ότι καμιά ερμηνεία δεν είναι δυνατό να γίνει αποδεκτή από όλους και σε όλες τις εποχές. Αυτό μόνο που μπορεί να τονίσει με βεβαιότητα κανείς εδώ είναι, ότι το «σύμβολο» της περιστεράς διεδραμάτισε ένα σημαντικό ρόλο στη βιβλική γλώσσα και σε όλες τις παραδόσεις της ιουδαϊκής γραμματείας. Υπενθυμίζουμε ιδιαίτερα την περίπτωση εκείνη, όταν η Παλαιά Διαθήκη θέλησε να παραστήσει το Πνεύμα του Θεού να «επιφέρεται επάνω του ύδατος» και να υποδηλώνει μ’ αυτό τον τρόπο τη γέννηση και τη δημιουργία του κόσμου (Γεν.1,2). Με αφορμή αυτή την εικόνα, ισχυρίζονται πολλοί, ότι κι εδώ έχουμε κάτι ανάλογο, την κάθοδο του Αγίου Πνεύματος υπό τη μορφή της περιστεράς τη στιγμή της βάπτισης του Ιησού στα νερά του Ιορδάνη, όπου έρχεται να υποδηλώσει και να φανερώσει μια νέα πραγματικότητα που ήδη τώρα αρχίζει να διαφαίνεται καθαρότερα και που σημαίνει την αρχή μιας νέας και εσχατολογικής δημιουργίας. Η Εκκλησία, ως κιβωτός και νέα Δημιουργία, συνδέει αυτές τις δύο συμβολικές παραστάσεις της ιουδαϊκής και της χριστιανικής παράδοσης, στη δική της ιστορική πραγματικότητα που το Άγιο Πνεύμα εγκαινίασε στον κόσμο του παρόντος.

Πηγή: Pemptousia.gr/Γεωργίου Π. Πατρώνου, «Η ιστορική πορεία του Ιησού», εκδ. Δόμος, σ. 245-251